

ՄԻՐԱՆՈՒՇ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքական ինստիտուտների և գործընթացների ամբիոնի դասախոս, ասպիրանտ

**ԵԿԵՂԵՑԻ-ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

Սույն հոդվածում ներկայացված է եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների իրավական կարգավորման հիմնահարցը Հայաստանի Հանրապետությունում: Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների իրավական կարգավորման հիմնահարցն այն կարևորագույն ուսումնասիրության առարկան է, որը մեծ նշանակություն ունի պետակեղեցական հարաբերությունները հայաստանյան մոդելի ու գործընթացների ուսումնասիրության համար:

Հիմնարաներ- եկեղեցի, պետություն, սահմանադրություն, օրենք, կրոնական կազմակերպություն, ձևաչափ, իրավական կարգավորում:

Ցանկացած երկրում, պետակեղեցական հարաբերությունների մոդելն ու արդի իրողությունները հասկանալու համար՝ պատմական նախադրյալներից, սոցիալ-տնտեսական վիճակից, առողջապահական, կրթական գործընթացներից, պետական, սոցիալական, կրոնական ինստիտուտների գործունեության կարգավորման մեխանիզմներից զատ, առանձնակի ուշադրության է արժանի եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների կարգավորման իրավական հիմնահարցը: Հայաստանի Հանրապետությունում, թեև գոյություն ունի եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերության կարգավորման իրավական հստակ ձևաչափ¹, այնուամենայնիվ, մի շարք իրողություններ ու գործընթացներ հավաստում են, որ Հայաստանի Հանրապետությունը եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերության տարբեր մոդելներից որդեգրել է որոշակի հատկանիշներ ու գտնվում է դեռևս փոխակերպման, ձևավորման, ընթացակարգային փուլերում:

Անկախությունից ի վեր, եկեղեցին ընդլայնել և ծավալուն կերպով իրականացրել է իր գործունեությունը թե՛ պետական, թե՛ հանրային կյանքում: Նշենք, որ Հայաստանի Հանրապետության և Հայ Առաքելական Եկեղեցու (այսուհետ նաև Հայ եկեղեցի) հարաբերություններն ինչ-որ մոդելի մեջ տեղավորելուց առաջ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել սահմանադրական բարեփոխումների ընթացքը՝ երկու ինստիտուտների միջև փոխհարաբերությունները հասկանալու համար: Ի տարբերություն 1995 թվականի հուլիսի 5-ին ընդունված Սահմա-

նադրության, որտեղ նշվում էր, որ եկեղեցին անջատ է պետությունից, 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին ընդունված Սահմանադրության մեջ այդ ձևակերպմանը փոխարինելու եկավ՝ «Կրոնական կազմակերպություններն անջատ են պետությունից» եզրույթը: Կապված այս և մի շարք իրավական փոփոխությունների հետ՝ դժվար է հստակ նշել, թե Հայաստանի Հանրապետությունում որ մոդելին են ենթարկվում եկեղեցին ու պետությունը:

Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերության իրողությունը հասկանալու համար, նախևառաջ անդրադառնանք Հայ Առաքելական Եկեղեցու և Հայաստանի Հանրապետության փոխհարաբերության իրավական կարգավորման հիմնահարցերին, այն օրենսդրական բազային, որ գոյություն ունի երկու ինստիտուտների միջև: Նախ նշենք Հայաստանի Հանրապետության և Հայ Առաքելական Եկեղեցու փոխհարաբերություններին առնչվող օրենքի, իրավունքի հիմնական աղբյուրները, իրենց համապատասխան փոփոխություններով և լրացումներով, դրանք են՝ ՀՀ Սահմանադրությունը, «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքը, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև մտադրությունների հուշագիրը, Հայ Առաքելական Եկեղեցու և ՀՀ կառավարության միջև կնքված տարաբնույթ համաձայնագրերը,

www.aradadutyjournal.com

իրավական ակտերը և այլ փաստաթղթեր՝ ՀՀ զինված ուժերում հոգևոր ծառայության իրականացման մասին համաձայնագիրը, Հանրակրթական դպրոցներում «Հայ եկեղեցու պատմություն» առարկայի վերաբերյալ համաձայնագիրը և այլն:

Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցիպետություն փոխհարաբերությունների իրավական կարգավորումը կարևոր ենք համարում ներկայացնել ժամանակագրական տեսանկյունից՝ երկու ինստիտուտների փոխհարաբերությունների տրանսֆորմացիան ավելի լավ պատկերացնելու համար: Այդ տեսանկյունից եկեղեցու համար կարևոր նշանակություն ունեցավ 1991 թվականի հունիսին ՀՀ Գերագույն խորհրդի կողմից ընդունված «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքը (այսուհետ՝ Օրենք): Այս Օրենքը Հայ Առաքելական Եկեղեցուն հնարավորություն տվեց վերակառուցել իր թեմերն ու եկեղեցական համայնքները: Այս փաստաթուղթը սույն ոլորտը կարգավորող առաջին իրավական հիմքն էր, որով Հայ Առաքելական Եկեղեցին հռչակվեց որպես «ազգային եկեղեցի», որը մեծ դեր ունի հոգևոր կյանքի շինության և ազգապահպանման գործում²:

Հայաստանի Հանրապետության կողմից այս Օրենքի ընդունումը, որը նաև ամրագրված է միջազգային իրավունքի մի շարք կարևորագույն աղբյուրներում³, լուրջ քայլ էր ժողովրդավարական արժեքների հաստատման ու ժողովրդավար պետության կերտման ճանապարհին: Արդեն իսկ Օրենքի նախաբանում, Հայ Առաքելական Եկեղեցին ճանաչվում է՝ որպես «հայ ժողովրդի ազգային եկեղեցի, նրա հոգևոր կյանքի շինության և ազգապահպանության կարևոր պատվար»⁴: Սույն Օրենքը ճանաչում է կրոնական կազմակերպությունների ազատ գործելու իրավունքը՝ նրանց գործունեության, ստեղծման իրավական մեխանիզմները, իրավունքները, պետական գրանցումը: Սույն Օրենքը Հայ Առաքելական Եկեղեցուն «ազգային եկեղեցի» բնորոշումն է վերագրում, որը թվում է՝ չեզոք է, սակայն նրան վերապահում են մի շարք բացառիկ իրավունքներ: Օրենքի 4-րդ հոդվածում նշվում է. «Կրոնական կազմակերպությունը հավատի համատեղ դավանության, ինչպես նաև կրոնական այլ պահանջումների բավարարման նպատակով ստեղծված քաղաքացիների միավորում է»: Կրոնական կազմակերպություններ են՝ եկեղեցական ու կրոնական համայնքները, թեմերը, վանքերը, կրոնական միաբանությունները, նրանց կրթական ու հրատարակչական հաստատությունները և այլ կրոնական-եկեղեցական հիմնարկներ: Նշված

օրենքի համաձայն՝ ստացվում է, որ Հայ եկեղեցին ևս կրոնական կազմակերպություն է, սակայն, միևնույն ժամանակ, հատուկ կարգավիճակով⁵: Որպես օրինակ կարող ենք ընդգծել Օրենքի 17-րդ հոդվածը, որտեղ շեշտվում է, որ պետությունը չի խոչընդոտում ազգային եկեղեցու մենաշնորհի հանդիսացող հետևյալ առաքելությունների իրագործմանը.

- ազատ քարոզել ու տարածել իր դավանանքը Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքով,
- վերստեղծել իր պատմական ավանդույթները, կառուցվածքը, կազմակերպությունները, թեմերն ու համայնքները,
- կառուցել նոր եկեղեցիներ, գործող դարձնել իրեն պատկանող պատմական հուշարձան-եկեղեցիները՝ ինչպես հավատացյալների խնդրանքով, այնպես էլ՝ սեփական նախաձեռնությամբ,
- նպաստել հայ ժողովրդի հոգևոր կրթությանը, օրենքով սահմանված կարգով նաև պետական կրթական հաստատություններում,
- գործնականորեն աջակցել հայ ժողովրդի բարոյական կատարելագործմանը,
- ծավալել բարեգործական և բարեխնամ գործունեություն:

Միևնույն ժամանակ, Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին որպես ազգային եկեղեցի, որը գործում է նաև հանրապետության տարածքից դուրս, ենթակա է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը՝ միջազգային իրավական նորմերի սահմաններում⁶:

Ժամանակագրական առումով հաջորդ կարևորագույն փաստաթուղթը՝ ՀՀ Սահմանադրությունն էր, որն ընդունվեց համազգային քվեարկությամբ 1995 թվականի հուլիսի 5-ին և հետագայում երկու անգամ փոփոխությունների ենթարկվեց: Ի տարբերություն 1995 թվականին ընդունված Սահմանադրության՝ 2005 թվականի համապատասխանաբար լրամշակված տարբերակի մեջ 8.1-րդ հոդվածը վերաբերում է պետաեկեղեցական հարաբերություններին: Այնտեղ նշված է. «Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցին անջատ է պետությունից: Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում: Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում է օրենքով սահմանված կարգով գործող բոլոր կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը: Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստան-

www.ardaradutyjournal.com

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

յայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունները կարող են կարգավորվել օրենքով:»⁷ : Ի տարբերություն 2005 թվականի փոփոխված տարբերակի, որտեղ նշվում է, որ եկեղեցին անջատ է պետությունից՝ 2015 թվականի լրամշակված ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածում նշված է.

«1. Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում:

2. Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունները կարող են կարգավորվել օրենքով՝»:

Որպես այդպիսին Սահմանադրական բարեփոխումներում նույնն է մնացել Հայ Առաքելական Եկեղեցու դերի և կարևորության ընդգծումը հայ ժողովրդի կյանքում այնպիսի փոխլրացնող հասկացություններով, ինչպիսիք են՝ ազգային մշակույթի և ազգային ինքնության պահպանումը: Կարող ենք նաև փաստել, որ այդ եզրույթը որոշակի իրավական հետևանքներ չի նախատեսում և ավելի շատ կրում է հռչակագրային բնույթ: Այնուհետև, ի տարբերություն 2005 թվականին ընդունված Սահմանադրության, 2015 թվականին ընդունված Սահմանադրությունը չի հռչակում եկեղեցու և պետության անջատ լինելու գաղափարը: Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 17-րդ հոդվածում ասվում է, որ երաշխավորվում է կրոնական կազմակերպությունների ազատությունը, ինչպես նաև նշվում է, որ կրոնական կազմակերպություններն անջատ են պետությունից: Ի տարբերություն 2005 թվականին ընդունված Սահմանադրության, որտեղ նշված էր, որ Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցին անջատ է պետությունից, 2015 թվականի ընդունված Սահմանադրության մեջ այդ ձևակերպումը փոխարինված է հետևյալով. «Կրոնական կազմակերպություններն անջատ են պետությունից»: ՀՀ Սահմանադրության 17-րդ և 18-րդ հոդվածներում Կրոնական կազմակերպություններին և Հայ եկեղեցուն, փաստորեն, տրվում են առանձին իրավական կարգավիճակներ և դրանք ներկայացվում են որպես առանձին իրավական կատեգորիաներ: Այսինքն, Հայ եկեղեցու իրավական կարգավիճակը կրոնական կազմակերպությունների իրավական կարգավիճակից օրենսդրորեն տարանջատվում, տարբերակվում է:

Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև իրավահարաբերությունների կարգավորման, եր-

կու կողմերի իրավական դաշտի կարգավորման համար անհրաժեշտ նախագծերի նախապատրաստման համար ստորագրվեց մի հուշագիր, որն իրավական հիմք էր հանդիսանալու հետագա ստորագրվելիք մի շարք փաստաթղթերի համար: Այդ կարևորագույն հուշագիրը, որը ստորագրվել է Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև՝ Մտադրությունների հուշագիրն է՝ ստորագրված Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում, 2000 թվականի մարտի 17-ին՝ այդ շրջանի ՀՀ վարչապետի գլխավոր խորհրդական, ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ղեկավար Շ. Կարամանուկյանի, Արարատյան Հայրապետական թեմի առաջնորդական փոխանորդ Գերաշնորհ Տեր Նավասարդ եպիսկոպոս Կճոյանի, ՀՀ վարչապետի խորհրդական կառավարությանն առընթեր կրոնի գործերի պետական խորհրդի նախագահի պաշտոնակատար Լ. Սկրտչյանի, Երևանի պետական համալսարանի աստվածաբանության ֆակուլտետի ղեկան Գերաշնորհ Տեր Շահե արքեպիսկոպոս Աճեմյանի ստորագրությամբ:

Հատկանշական է հատկապես այդ հուշագրի առաջին կետը, որը բաղկացած է 7 ենթահարցից և իր մեջ ներառում է հարաբերությունների երկուստեք կարգավորման մի շարք խնդիրների հստակեցում ու հետագա ընթացքի կարգավորում.

ա) Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու փոխհարաբերությունները կարգավորող օրենսդրության հետագա կատարելագործում և զարգացում: Այս ուղղությամբ հետագայում ստորագրվեցին մի շարք փաստաթղթեր, որոնք հիմք հանդիսացան հետագա մի շարք հարաբերությունների իրավական կարգավորման համար,

բ) Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իբրև իրավաբանական անձի սեփականության (հող, անշարժ և շարժական գույք, պատմամշակութային հուշարձաններ և այլն) հետ կապված հիմնահարցերի հստակեցում,

գ) Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու և նրա ավանդական կազմակերպությունների համար որոշակի հարկային արտոնությունների սահմանում,

դ) միջազգայնորեն ընդունված արարողակարգային չափանիշներին և հայ ժողովրդի ազգային սովորույթներին ու ավանդույթներին, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության պետական արարողակարգին համապատասխան Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու սպասավորների մասնակցությամբ անցկացվող պետական արարողակարգային միջոցառումների իրականաց-

www.aradadutyjournal.com

ման կարգի մշակում,

ե) ազգային կրթամշակութային, սոցիալական ապահովության, առողջապահության և հոգևոր ոլորտում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դերի և նշանակության կարևորում,

զ) պետական լրատվամիջոցներով և պետության կողմից իրականացվող միջոցառումների ժամանակ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պատմության, դավանաբանության քարոզչության և ուսուցման գերակայության ապահովում,

է) Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերում, զինծառայողների հոգևոր կյանքում և ռազմահայրենասիրական դաստիարակության գործում, ինչպես նաև քննչական մեկուսարաններում, ազատագրկման վայրերում, կալանավորների և դատապարտյալների շրջանում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու գործունեության հետադա ընդարձակում⁹:

Ինչպես տեսնում ենք, բոլոր այս դրույթները հետազայում հիմք հանդիսացան Հայաստանի Հանրապետությունում եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների իրավական կարգավորման համար, իսկ, թե ինչպես դա եղավ, կծանոթանանք հաջորդ օրերում:

Հաջորդ օրերը, որին անդրադառնալու ենք, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքն է, որն ընդունվել է 2007 թվականի փետրվարի 22-ին և գործածության մեջ մտել մարտի 14-ից: Այն կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության և Հայ Առաքելական Եկեղեցու ոլորտները մի շարք ուղղություններով. սույն օրենքի 2-րդ հոդվածում նշվում է.

«1. Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին՝ որպես ազգային եկեղեցի՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին կենտրոնով, Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության, Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքությունների նվիրապետական աթոռներով, և նրա բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում:

2. Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ինքնակառավարումն իր նվիրապետության սահմաններում:¹⁰»:

Փաստորեն, ՀՀ Սահմանադրությամբ և 2007 թվականին ընդունված օրենքով խտրական դրսևորում չի համարվում Հայ Առաքելական Եկեղեցուն տրված «Ազգային» որակումը: Որպես կա-

նոն, Տ. Շահե վարդապետ Անանյանի հոդվածի մեջ, որը վերնագրված է «Եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունը Հայաստանի Հանրապետությունում Հայաստանյայց Եկեղեցու տեղը, դերն ու օրենսդրական կարգավիճակը», հանդիպում ենք այն մտքին, որ Հայ Առաքելական Եկեղեցուն տրված «Ազգային» որակումը պարզապես ԵՄ երկրներում ընդունված՝ «Եկեղեցի-պետություն» փոխհարաբերության իրավաբանական դրսևորումն է: Այս իմաստով «ազգային» եզրն առավել նման է Սկանդինավյան երկրներում կիրառվող Folkekirken՝ «ժողովրդական եկեղեցի» եզրին, որով հաշվի են առնվում տվյալ եկեղեցու պատմական, ազգային, մշակութային և քաղաքական դերն ու կարևորությունը երկրի կյանքում¹¹: Ընդհանուր ուսումնասիրության արդյունքում եկեղեցու՝ ազգային կամ պետական եկեղեցի լինելու հանգամանքը Հայաստանում շրջանառության մեջ է դրվում մի շարք թեզերի միջոցով: Նախ առաջինը՝ քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն աշխարհում առաջինն ընդունելու հանգամանքն է, երկրորդը, որ եկեղեցին հայ ազգային ինքնության պահպանման երաշխավորն է և նրա գլխավոր նպատակներից մեկը հայապահպանությունն է, ահա թե ինչու Հայ Առաքելական Եկեղեցին «Ազգային եկեղեցի» է համարվում:

Այժմ անդրադառնանք «Հայաստանի Հանրապետության և Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի մի քանի այլ դրույթների, որոնք վերլուծության ու առանձնակի ուսումնասիրության գիտական պահանջ են ներկայացնում՝ եկեղեցի-պետություն հարաբերությունների ներկայիս մոդերն Հայաստանի Հանրապետությունում հասկանալու և ըմբռնելու համար:

Այսպես, ազգային հոգևոր ու նյութական մշակութային արժեքների պետական պահպանման և փոխանցման շուրջ Հայ Առաքելական Եկեղեցին ու Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում են բարձր մակարդակի փոխհամաձայնության մեջ, վերոնշյալ օրենքի 5-րդ, 6-րդ և 7-րդ հոդվածները հենց այդ համագործակցության իրավական հիմնավորումն են: 5-րդ հոդվածում մասնավորապես նշված է.

«1. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պատմական, հոգևոր, մշակութային և վավերագրական ժառանգությունը ազգային ինքնության հենքի կարևոր և անբաժանելի մասն է:

2. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պատմական, հոգևոր, մշակութային և վավերագրական արժեքների՝ պետական սեփականություն հանդիսացող հատվածը կարող է օտարվել կամ պահպանման վայրից փոխադրվել՝ այդ մա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

սին նախապես տեղեկացնելով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն: Այդ արժեքների ցանկը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը՝ խորհրդակցելով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հետ¹²: Այսինքն, պետության համար կարևոր դիմագիծ հանդիսացող մշակութային արժեքների ու ժառանգության պահպանումը, փոխանցումն ու ներկայացումն իրականացվում է Հայ Առաքելական Եկեղեցու ու Հայաստանի Հանրապետության եկեղեցապետական համագործակցության պայմաններում և մակարդակում:»:

Մշակութային ժառանգության պահպանման ու ներկայացման լավագույն համագործակցության օրինակ է նաև վերոնշյալ «Հայաստանի Հանրապետության և Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետը, որտեղ նշված է. «Պատմական հուշարձանի կարգավիճակ ունեցող եկեղեցիների և պաշտամունքային այլ շինությունների պահպանությունը Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին և Հայաստանի Հանրապետությունն իրականացնում են համատեղ»¹³: Մշակութային հաստատությունների մասին է սույն օրենքի 7-րդ հոդվածը, որտեղ մասնավորապես նշված է. «Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու սեփականությունը և ազգային մշակութային ժառանգության բաղկացուցիչ մասը հանդիսացող մշակութային հաստատությունների, հավաքածուների, թանգարանների, գրադարանների, արխիվների պահպանության և հարստացման համար պետական աջակցության ծավալն ու նպատակը Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը սահմանում է տվյալ տարվա պետական բյուջեի նախագծով՝ նախապես այն քննարկելով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հետ:»¹⁴: Այս հոդվածներից կարող ենք փաստել, որ հայ եկեղեցու և Հայաստանի Հանրապետության հարաբերությունները տեղավորվում են եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների համագործակցային մոդելի շրջանակներում:

Հաջորդ կարևորագույն ոլորտը, որտեղ ծավալվում է եկեղեցու և պետության համագործակցության շրջանակը, իրենից ներկայացնում է կրթական ոլորտը: «Հայաստանի Հանրապետության և Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածը ներկայացնում է եկեղեցու դերակատարությունը կրթական ոլորտում: Հոդվածում մասնավորապես անդրադարձ է կատարվում եկեղեցու և կրթական ոլորտի հարաբերությունների հետևյալ դրույթներին՝

«Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին իրավունք ունի՝

1) հիմնելու կամ հովանավորելու նախադպրոցական հաստատություններ, տարրական, միջնակարգ և ավագ դպրոցներ, միջին մասնագիտական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության շրջանակներում: Վստահաբար կարող ենք նշել, որ այս դրույթը սերտացնում է եկեղեցու և պետության ինստիտուտների փոխհամագործակցության շրջանակը մարդու, պետության, քաղաքացիական հասարակության կայացման համար կենսական այնպիսի ոլորտում, ինչպիսին է կրթական ոլորտը:

2) Մասնակցելու պետական կրթական հաստատություններում «Հայ Եկեղեցու պատմություն» առարկայի ուսումնական ծրագրի և դասագրքի մշակմանը, այն դասավանդող ուսուցիչների որակավորման պահանջների սահմանմանը և դպրոցներին ներկայացնելու այդ ուսուցիչների թեկնածությունները¹⁵: Այս առումով հատկանշական էր 2002 թվականի Հայ Առաքելական Եկեղեցու և ՀՀ կառավարության միջև կնքված համաձայնագիրը, որտեղ մասնավորապես նշված էր. «Կարևորելով Հայոց պետականության զարգացման և ամրապնդման գործում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դերն ու նշանակությունը, նաև նկատի ունենալով հայ ժողովրդի հոգևոր, կրթամշակութային կյանքում և ազգապահպանման գործում նրա ունեցած բացառիկ նշանակությունը և նպատակ ունենալով հանրակրթական հիմնական և ավագ դպրոցների դասարաններում իրականացնել Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պատմության դասավանդումը...»¹⁶: Այս համաձայնագիրը բազմակողմ համագործակցության հրաշալի օրինակ էր Հայ Առաքելական Եկեղեցու և Հայաստանի Հանրապետության միջև, քանի որ ծրագրի գիտամեթոդաբանական ղեկավարումը պետք է իրականացնեի ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը, իսկ դասագրքերի ֆինանսավորումը, հրատարակումը, մշակումը պետք է իրականացնեի Հայ Առաքելական Եկեղեցին:

3) Պետական կրթական հաստատություններում կամավոր ուսումնական դասընթացներ կազմակերպելու՝ օգտագործելով դրանց շենքերն ու ռեսուրսները՝ այդ հաստատությունների հետ համաձայնեցնելով դասընթացների իրականացմանն առնչվող խնդիրները¹⁷: Այս դրույթով փաստացի եկեղեցին ակտիվ ներգրավվում է կրթական ոլորտի մի շարք հիմնախնդիրների ու հիմնահարցերի մշակման ու համակարգման մեջ:

Այս կետերի հետ համատեղ, հատկանշական

ենք համարում շեշտել, որ «Հայաստանի Հանրապետության և Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածում նշված է նաև՝

«1. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ստեղծած ուսումնական հաստատությունները պետք է ստանան այն աջակցությունը, որը պետությունը ցուցաբերում է մասնավոր հաստատություններին:

2. Պետությունը երաշխավորում է կրոնական կրթության իրավունքի իրացումը՝ կամավորության հիման վրա:

3. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պաշտոնական հաղորդագրությունները զանգվածային լրատվության միջոցները հրապարակում են անփոփոխ՝»:

ՀՀ եկեղեցի-պետություն մոդելի ուսումնասիրության մեջ հատկանշական է նաև «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու Հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածը, որտեղ մասնավորապես նշվում է. «Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին իրավունք ունի ունենալու մշտական հոգևոր ներկայացուցիչ հիվանդանոցներում, մանկատներում, տուն-ինտերնատներում, զորամասերում, ազատագրված վայրերում, ներառյալ՝ քննչական մեկուսարաններում:»:

Վերոնշյալ օրենքի հաջորդ հոդվածը, որում, ըստ մեզ, պետությունը հովանավոր ու սատար է կանգնում եկեղեցուն 13-րդ հոդվածն է, որտեղ մասնավորապես նշված է. «Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, որպես ազգային եկեղեցի, որը գործում է նաև այլ երկրներում, գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ներքո՝ միջազգային իրավական նորմերին համապատասխան:» :

Ամփոփելով եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերության իրավական կարգավորման հիմնահարցը Հայաստանում՝ նպատակահարմար ենք համարում ընդգծել, որ իր հասարակական-քաղաքական նշանակությամբ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցին որոշիչ տեղ է զբաղեցնում պետանկեղեցական հարաբերությունների համակարգում, Հայ Առաքելական Եկեղեցին ու Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում են բարձր մակարդակի իրավական փոխհամաձայնության մեջ, որը, սակայն, մեր կարծիքով, շարունակական կատարելագործման կարիք ունի:

Հարկ է ընդգծել, որ շատ երկրների պետանկեղեցական հարաբերությունների տեսակը որոշելիս անխուսափելիորեն անհրաժեշտ է հաշվի առնել ոչ

միայն ֆորմալ իրավական բնորոշումները, այլև բազմաթիվ այլ գործոններ, հակառակ դեպքում՝ ուսումնասիրությունը կլինի թերի և չի արտացոլի պետանկեղեցական հարաբերությունների իրական պատկերը, այսինքն՝ եկեղեցի-պետություն փոխհարաբերությունների իրավական կարգավորման հիմնահարցը անհրաժեշտ, սակայն միակ հիմքը չէ մոդելի մասին պատկերացում կազմելու համար:

Պատմական փորձը, դարեր շարունակ հայ ժողովրդի կյանքում իրականացրած առանձնահատուկ գործառույթները, խորհրդային տարիների կորուստները վերականգնելու ցանկությունը դրդում են Եկեղեցու հոգևոր դասին ձևավորել պետանկեղեցական հարաբերությունների մի համակարգ, որը թույլ կտա եկեղեցուն խաղալ այնպիսի համաժողովրդական ինստիտուտի դեր, որը ոչ միայն արձագանքում է հայության հոգևոր պահանջմունքներին, այլև միաբանում է նրանց իր հովանու ներքո՝ իրականացնելով պետական եկեղեցու ֆունկցիաներ: Ուստի իրավական դաշտը եկեղեցուն տալիս է այդ հնարավորությունը՝ օրենքով չարգելելու պայմանով նաև, որպես կանոն մենք առանձին անդրադարձանք տարբեր ոլորտներում եկեղեցու ներգրավվածություն հիմնահարցին:

¹ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 17-րդ, 18-րդ հոդվածներ:

² Տե՛ս, «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի նախաբան:

³ Տե՛ս, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածը հռչակում է. «Սույն կոնվենցիայում շարադրված իրավունքներից և ազատություններից օգտվելը ապահովվում է առանց խտրականության, այն է՝ անկախ սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, լեզվից, կրոնից, քաղաքական կամ այլ համոզմունքից, ազգային կամ սոցիալական ծագումից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելուց, գույքային դրությունից, ծննդից կամ այլ դրությունից:»:

⁴ Տե՛ս, «ՀՀ խղճի ազատության օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին» Հայաստանում գործող վեց կրոնական կազմակերպությունների առաջարկ-նախագիծը, «Կրոն և հասարակություն» ամսագիր, Երևան, 2008, թիվ 3, էջ 78:

⁵ Տե՛ս, «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդված:

⁶ Տե՛ս, նույն տեղում, 17-րդ հոդվածի գ) կետ:

⁷ Տե՛ս, ՀՀ Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 8.1-րդ հոդված:

⁸ Տե՛ս, ՀՀ Սահմանադրության (2015 թվականի փոփոխություններով) 17-րդ հոդված:

⁹ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև մտադրությունների հուշագիր, https://www.gov.am/u_files/file/kron/mtadrutyunneri%20hushagir.pdf.

¹⁰ Տե՛ս, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդված:

¹¹ Տե՛ս, Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին և ՀՀ օրենսդրությունը, (քննարկման նյութեր) Սք.

Էջմիածին 2013, էջեր 7-17:

¹² Տե՛ս, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդված:

¹³ Տե՛ս, նույն տեղում, 6-րդ հոդված:

¹⁴ Տե՛ս, նույն տեղում, 7-րդ հոդված

¹⁵ Տե՛ս, նույն տեղում, 8-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին և 2-րդ ենթակետեր:

¹⁶ Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև 2002 թվականի օգոստոսի 22-ին կնքված համաձայնագիր https://www.e-gov.am/u_files/file/kron/1d%20Hamadzaynagir.pdf.

¹⁷ Տե՛ս, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ ենթակետ:

¹⁸ Տե՛ս, նույն տեղում, 8-րդ հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ կետեր:

¹⁹ Տե՛ս, նույն տեղում, 13-րդ հոդված:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. ՀՀ Սահմանադրություն:
2. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենք:
3. «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենք:
4. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև մտադրությունների հուշագիր:
5. Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև 2002 թվականի օգոստոսի 22-ին կնքված Համաձայնագիր:
6. Մարդու իրավունքների Եվրոպական կոնվենցիա:

Տիրանուշ Մելիկյան

Преподаватель кафедры политических институтов и процессов ЕГУ,
аспирант

РЕЗЮМЕ

Вопрос юридического урегулирования церковно-государственных
отношений в Республике Армения

В данной статье рассматривается проблема правового регулирования церковно-государственных отношений в Республике Армения. Вопрос правового регулирования церковно-государственных отношений является предметом крупного исследования, имеющего большое значение для изучения государственно-церковных отношений в армянской модели и процессах.

Ключевые слова - церковь, государство, конституция, право, религиозная организация, формат, правовое регулирование.

Siranush Melikyan

Lecturer of the Chair of Political Institutions and Processes YSU
PHD student

SUMMARY

Issue of church-state legal relations in the Republic of Armenia

This article presents the issue of legal regulation of church-state relations in the Republic of Armenia. The issue of legal regulation of church-state relations is the subject of the most important study that is of great importance for the study of state-church relations in the Armenian model and processes.

Key words - church, state, constitution, law, religious organization, format, legal regulation.

Բնագիրը ներկայացվել է 20.09.2019թ.

Ընդունվել է տպագրության 16.10.2019թ.

Հոդվածը երաշխավորել է տպագրության (գրախոսել է) քաղաքական գիտությունների դոկ., պրոֆեսոր Գ. Քեռյանը